

A falusi tanítógyerek

1934–1939

Ebben a fejezetben írva található, miként is élt ez a gyerek egy szabolcsi faluban, egy református iskola tanítói lakásában és udvarán édesapjával, a tanító úrral, édesanyjával, a tanítóné asszonnyal és két fiútestvérével, miféle is volt az az elemi népiskola, melyben formálódott-nevelődött, s a kisvilág, amely körbevette, s főként miféle ember volt az ő apukája, a tanító úr, aki az iskolában is tanította.

Kései látogatás

A hajdani elemi iskola udvarán téblábolok. Pató Pál portája különül nézhetett ki. Csakhogy az övé korábban nem volt tündérgert, vagy ha igen, nincs róla tudomásunk, bárki fordult meg rajta, nem szomorkodott, mondván, Istenem, miként enyészik minden.

Itt laktunk elöl, a tanítói lakásban, ide jártam iskolába, az előszoba mögötti tanterembe, első, második osztályos tanuló, ezen az udvaron játszottam tanítógyerekként tizenhat éves koromig. S most, hetven évvel később, állok és bámulok. Látnom ugyanis nincs mit.

Csak az emlékeimben. Hirtelen benépesedik az udvar, ötven gyerek legalább, amennyit látok, külön fiúk, külön lányok. Délután van. Tornaóra. Játsszunk. „Küldd ki, király, katonádat, ha nem, pedig magad gyere át!” Apa is köztünk.

Már távolodunk a falutól, amikor eszembe jut *Karácsony Sándor*. Ő írta, talán éppen az idő tájt – Istenem, a harmincas évek közepe –, hogy ha nem születik társas lelki kapcsolat nevelő és nevelt közt, hatás, pozitív, nemigen jön létre.

Nálunk mintha született volna!

Kedves Égiek, adassék ezért piros pont édesapámnak, Debreczeni tanító úrnak!

A hely megjelölése

Az a gyerek, aki voltam, egy református tanító gyereke. Egy szabolcsi faluban. Ez a tanítógyerek a XX. század 30-as, 40-es éveiben él ebben a szabolcsi faluban. Egészen pontosan 1930-tól 1945-ig. Ez a szabolcsi falu, ahol eme református tanítógyerek él szüleivel és két fiútestvérével, Kisvárdától öt kilométerre található, déli irányban. Anarcs. Így nevezik az 1200-as évektől kezdve. Oklevelek tanúsítják.

Adatok Debreczeni tanító úr személyi lapjáról:

Debreczeni Béla született Váriban Bereg megyében 1899. okt. 19-én.

Apja: Debreczeni Sándor, tanító

Anyja: Háda Ida, háztartásbeli

A tanítói oklevél kitöltésének helye és ideje: Sárospatak, 1921. június 23.

(1917 októberétől 1918 decemberéig katonai szolgálatot teljesít a magyar hadseregben, majd Trianon után, 1920-ban, a csehszlovák hadseregben.)

1922–1923: rendes tanító Haláboron

1923–1930: kántortanító Váriban

1930–1945: rendes tanító Anarcszon, a református elemi népiskolában.

Házasságkötés ideje: 1927. aug. 21.

Felesége: Szanitter Irma, született Felkán, 1898. aug. 14-én

Gyermekei neve és születési ideje: Tibor (1928), Attila (1930), Béla (1930).

Egy hétköznapi

Tanítáurnak hívják apukámat, így egybe ömlesztve a két szót, azt, hogy tanító s azt, hogy úr. Anarcszon hívják tanítáurnak. Tanítaur, sóhajtják, óhajtják, préselik, szorongják, kiáltják, lelkendezik ki magukból a megszólítást az első, második elemisták, amikor kezüket magasba lökve

entáldásban is segít. Nem direkt módon persze. Hogy mivel? Azzal, hogy közel enged magához, és mesél. Arról történetesen, milyen tapasztalatokat szerzett fiatal ösztöndíjasként Amerikában, ahol ezt megelőzően lelkészkedett. Felvillanyoz az a másfajta létezés mód, amit hangulatos életképekben jelenít meg. A nyitottabb egyház, a kevésbé merev liturgia, a szabadabb szellemű hitélet, s hogy a különböző etnikumú népek magukhoz formálják a rítust, hogy nem az állam tartja fenn az egyházat, hanem a hívek a papjukat, hogy fiatalokra szabottabb az élet, ez mind nagyon tetszik. Nem hagy kétséget afelől, hogy jól érezte magát a kinti egyházi világban, hogy változást szorgalmaz – demokratizálódást vagy amerikai mintájú liberalizálódást – az itthoni egyházi életben. A német orientációjú magyar politika bukásában szükségszerűséget lát, amiként megkerülhetetlennek találja a rendszerváltozást is.

Szüle Miklós hisz abban, hogy Isten akarata nélkül egy hajszál sem esik le a fejünkről, hogy az ő négy gyermekére, miként a másokéra is, angyal vigyáz, hogy a Bibliában minden személyes kérdésünkre választ találunk, a párválasztásra is meg a szexualitásra is.

Jómagam próbáltam az Újszövetség zsinórmértéke szerint élni. Számba vettem a hibáimat, tudatosítottam, mitől is kellene megszabadulnom. Hirtelen haragú lévén, gyakorta csattantam fel, bántott, hogy indulatosan érvelek. Szerelmi-szexuális kérdések is zaklattak. Ismét felbukkant Kati. Ő is itt tanult. De már nem voltam szerelmes. Szexuális érdeklődésemnek viszont meg mintha alanya lett volna. Mi a teendő? Problémáimat Szüle Miklósához vittem, az általa vezetett bibliaórákra vagy a még szűkebb összejövetelekre. Ő mondta: az ember felelős a másikért, a férfi a nőért, s hogy ne felejtjük, minden tettünknek következménye van. S mindig volt bibliai példája. Így már lehetett dönteni. Felelősen. Dilemmám támadt. Lehet-e az Istent piszlicsáré személyes ügyekkel zaklatni? De Szüle Miklós megnyugtató. Csak ne habozzak hozzá fordulni. Az ő bibliakörében szokás volt a hangos imádkozás. Nem emlékszem, hogy valaki is visszaélt volna a nyilvános őszinteséggel.

Szüle Miklós kályha volt. Jártam hozzá melegedni. Mindenre talált ígét, minden személyes problémámra orvoslást.

*

keveredtem, s anélkül, hogy dobra verte volna, behozta Böszörményből, a szüleitől a természetbeni tartozásomat, s kifizette helyettem.

Rendezetten élhettem egy félévig. S aztán söpörtem.

Fekete Pétert gyakorló lelkészként a békepapi vezetés félreállította. Persona non grata lett az egyházában.

*

A kérlelhetetlenek, a merev arcú rezzenéstelenek, de nagyon tudtam utálni őket. Talán mert nem hagytak egy tölcsernyi rést sem magukon, hogy látni lehessen, mitől ilyen kérlelhetetlenek, honnan az érzéketlenségük, mért pattan le róluk minden érv. Reformátusok és más ideológián lévő kérlelhetetlenek; botoltam beléjük nemegyszer, de ez a szigorú szemű teológus igazgató volt az első, aki nem engedte magát érteni. A másik FJ, szegény, hajdani népi kollégista, igazgató több alkalommal és változatos helyeken – meghalt már –, ő is lárvát rakott az arcára, úgy döntött. Aztán egy ifjú elvtárs marxista továbbképzésen, az is kérlelhetetlen, ám ahogy emlékezem, arcára a merevséget nem más, az ostobaság kente. A frissebbek között nő is akad, BE, a nyugdíjazásomat ő vitte végbe VI monogramú felső összekötőjével; kérlelhetetlen volt eme némben, de még mennyire! Gonoszságból kifolyólag.

Mit mondjak, ez az emberfajta nem került közel hozzám, szeretetsápjaim sem feléjük nyiladoztak. Ha ez bűn, vállalom a fennlevő előtt is.

Olvasok, csak olvasok

Első féléves bölcsészként mohón a könyvek érdekelnek. Az irodalom főként. Szabad óráimban az egyetemi könyvtárban ülök, de viszem haza az olvasnivalót a kollégiumi szobámba is. Szakirodalmat bújok, zömében pozitivista szemléletű irodalomtörténeteket, írói életrajzokat, s szépirodalmi műveket olvasok, régieket, s naponta a Bibliát, és francia irodalmat is, magyarul. Nem tudom jól a nyelvet, de gyötröm. És minden órán jelen vagyok, és szorgalmasan jegyzetelek. Úgy élek, mint egy szerzetes, aki történetesen protestáns. Annyi pénzem sincs, hogy villamosbérletet váltsak. Zufusz, miként egy távgyalogló, teszem meg naponta

Kósa Vilma pontos diagnózisa a falusi helyzetről és hangulatról: fontos kordokumentum

A kollégium meg a családi ház szinte ideológiai elizium. Egyelőre nem akarom tudomásul venni, hogy a kinti valóság másminyen. Azokkal a falusi információkkal, melyekkel Vilka lát el, s melyek szinte depresszióssá teszik, nemigen tudok mit kezdeni. Íme egy levél. Dokumentumértékű is.

Kedvesem, Tibor!

Szamoszeg, 1949. július 31.

Kiábrándultságom az emberekből, a párttagokból igen nagy. A propaganda túlzásai visszatetszést szülnek, s az, amit Ti megállapítottatok Hársfalvi Péterrel – az ország 70%-a elégedetlen –, megmondom, több, sokkal több. A munkások és parasztok elégedetlenkednek.

Sokat töprengek. Talán tavaly nyáron sem volt több problémám. Nem látok megoldva semmit, s folyton fejbe üt a reális tény, hogy zabot aratok, a Szamos kiöntött, az árterületén és a környékén tönkrement minden. Vasárnap jött a víz, s ami zöld mákot nyűttünk fel, az a szomszéd paraszt keresztjét mentette. Öcsémék Olcsva-apátiban nyúlógátat húztak. Egy ember szalad az utcán, most hozták Nagykalából, beleőrült a világba.

Ne haragudj, Kedves. Lásd keserű siránkozásom. Fáj leírni. Megfogadtam magamban, hogy vidám és szerelmes levelet írok, mert neked is van épp elég dolgod. Mégis jó volt sírnom. Most nagyon korosnak érzem magam. Sokszor csak mosolygok, hogy mutassam, optimista vagyok. Tibikém, ezt én bűnnek tartom, mármint a keserű hangot, de ez van.

Egy barátom szerint, ha illegálitásra kerülne sor, kevés emberre lehetne számítani. A szövetkezetet itt megcsinálni csak erőszakkal lehet.

Érdekes, én is annyi mindent mesélek neked esténként, mert nehezen alszom el. Azon is gondolkoztam, hogy nem szabad az én problémáimmal törődnöd. Lényegében messze állnak tőled. Más a környezetünk mentalitása, s az újjászületést a családban meghozni csak az utánunk következők tudják majd.

Tibor, az, hogy én így elsírom a panaszaimat, ne vedd a szívedre. Nekem ugyan megkönnyebbülés, segíteni nem lehet rajta. Légy passzív hallgatója. Nézd, kinek mondjam el. Hidd el, nincs kinek. Régen az ilyen körülmények naplóíráshoz vezettek. Mert nem találok sokszor a helyemet.

„Vanitatum Vanitas” – jó szemlélet.

A világproblémák? Néhány ember sakkozásának tűnik. Sokszor keresem a szabad embert. Van-e olyan? Felismerem a szükségszerűséget, az

utálom a korlátozásokat. Ez anarchizmus? Szerintem nem. Most még nagyobbak a korlátok, mint például a polgári társadalomban voltak. Különben a szocializmus felépítése még jobban eltolódik. Most is a pénz az úr. Az emberek messze állnak attól, hogy a kommunista vagy a szocialista eszméket értsék és lássák. Kétségek gyötörnek, hogy kommunista, igazi, csak szellemileg nagyon fejlett és finom ember lehet. (Engels)

Édesapám azt mondja, ámokfutó, irracionális ember vagyok. Hát persze. Hiszen nem értünk egyet. Egészen megérteni, azt hiszem, senkit sem tud senki. Hirtelen egy kérdésre pillantottam.

Egyik helyen azt írod, „örülj, hogy leszakadtál”. Szépen ki lehet mondani ezt, de ha valami vagy valaki leszakad, idő kell, míg beforrad az elszakadás során szerzett seb. Ha a süllyedő hajón mások is vannak, s Te csak magadat mented, micsoda dolog az, azok is szeretnének élni! Vagy ha válni kell, elvárhatják, szépen búcsúzz tőlük. Különösen, ha a véreid. Mit érzel, ha düledezik a várad? Bizony sírni kell.

Szocialista szerelmet sose láttak itt. Az itteni párttagok szerelme, ez nem ajánlólevél. Édesapám szerint mi Csongorról énekelünk, s ők meg Balgát látják.

Ó, Kedvesem, de messze vagy!

Amiről nem írtam, azt helyettesítsd be egy meleg simogatással, amelylyel elaltatlak, hiszen már későre jár. Próbáld elképzelni, olyan, mint egy nagy, barna, meleg bársony.

Nagy szeretettel a te Drága Hölgyed

Kósa Vilmának Szamosszegre: komoly és naiv válasz; a helyzet drámái

Nem is tudom, mit gondolt az a húsz és fél éves fiú, aki én voltam, ugyan kínál-e menekülési utat a kedvese számára a történelem vagy a történelmi szükségszerűség vagy a jószerecse, s ha igen, mifélt. A levelekből, mintha az sejlene ki, hogy ez a fiú tisztában van a fátum könyörtelenségével, tehát azzal, hogy a szülők ebbe a történelmi drámába belebuknak, s azt is látja, hogy kiút innen nincs, de arról is meg van győződve, hogy a társadalom egésze számára mindez előrelépés. A szülőket még nem ismeri, érzelmileg hozzájuk nem kötődik, de a lányukhoz igen. S mert szereti, minden módon meg, illetve ki akarja menteni. Ezért fújja, szinte mániákusan, hogy az értelmiség feladata az egész javára figyelmező, a privát érdekeket háttérbe szorító gondolko-